

222161
SĂRIA

C

NUMĂRUL

68

CUNOȘTINȚE

FOLOSITOARE

„DIN LUMEA LARGĂ”

DIRECT. REDACȚIONALĂ PROF. UNIV. I. SIMIONESCU

GHEORGHE LAZĂR

ȘI

OPERA SA

DE

PAUL I. PAPADOPOL

Profesor

EDITURA „CARTEA ROMĂNEASCĂ” BUCUREȘTI

Prețul Lei 8.—

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE“

* = 8 lei numărul; celelalte 5 lei.

Seria A. „ȘTIINȚĂ PENTRU TOȚI“.

Nr.	Nr.
1. Cum era omul primitiv de I. SIMIONESCU.*	36. Societatea națiunilor de ARTUR GORVEI.
2. Viața omului primitiv de I. SIMIONESCU.*	37. Ficatul și boala lui de DR. M. CĂHĂNESCU.
3. Gazurile Naturale de I. SIMIONESCU.*	38. Electrochimia și electroliza de N. N. BOTEZ.
4. Albinela de T. A. RĂDĂRĂU.	39. Noțiuni de electricitate de ING. CASETTI.
8. Furnicile de T. A. RĂDĂRĂU.	40. M. Berthelot de CĂPIT. M. ZAPAN.
9. Viața plantelor de I. SIMIONESCU.*	41. Izvoare actuale de energie de E. SEVERIN.
10-11. Pasteur de C. MOȚAȘ.	42. Goethe ca naturalist de PROF. I. SIMIONESCU.
14. Porumbelii mesageri de V. SA-DOVEANU.	43. Viața'n munți de I. SIMIONESCU.*
15. Planeta Marte de ION PAȘA.	44. Principii de biologie de I. SIMIONESCU.
16. Dela Omer la Einstein de GENERAL SC. PANA TESCU.	45-46. Fauna Mării Negre de BĂCESCU. M. și CARĂUȘU S.*
17. Cum vedem de DR. I. GLĂVAN.	47. Vitamina de DR. N. GAVRILESCU.*
18. Razele X de AL. CIȘMAN.	49. Petrolul de I. SIMIONESCU.*
19. Omul d. la Cucuteni de I. SIMIONESCU.	50. Șobolani și șoareci de PROF. RADU VLĂDESCU.*
20. Protozoarele de I. LEPSI.	51. Viața la Ecuator de I. SIMIONESCU.*
21. Fulgerul și trăsnetul de C. G. BRĂDEȘANU.	52. Viața la tropice de I. SIMIONESCU.*
22. Nebuloasele gazoase de M. E. HEROVANU.	53. E. Roux de PROF. DR. G. MARINESCU.*
23. Bacteriile folositoare de I. POPU-CAMPEANU.	54. Cutremurile de I. SIMIONESCU.*
24. Scrișorii cerești (Meteorite) de I. SIMIONESCU.	55. Cum birue viața de DR. VASILE ZAHARESCU.*
25. Din istoricul electricității de STEL. C. IONESCU.	56. Plante carnivore de I. POPU-CAMPEANU.*
26. Mercur și Venus de C. NEGOIȚĂ.	58. Newton de O. ONICESCU.*
27. Reumatism și arterioscleroza de DR. M. CĂHĂNESCU.	59. Futurul de zi de I. SIMIONESCU.*
28. Oameni de inițiativă de APOSTOL D. CULEA.	60. Futurul de noapte de I. SIMIONESCU.*
29. Henri Ford de ING. N. GANEA	61. Glande cu secreție internă de PROF. DR. C. PARHON.*
30. Musca de I. MUREȘANU.	62. Sarea de PROF. I. SIMIONESCU.*
32. Cifrele de G. M. LĂZĂRESCU.	63. Circulația materiei de PROF. I. SIMIONESCU.*
33. Animale de demult de I. SIMIONESCU.	64. Paseri de apă de C. S. ANTONESCU*
34. Lămurirea popoului de I. SIMIONESCU.	65. Flori de primăvară de I. SIMIONESCU.*
35. Din viața oamenilor întreprinzători de APOSTOL D. CULEA.	66. Din viața marilor fizicieni și chimiști de C. ALLACI.*
	67. Descartes de O. ONICESCU.*

Seria B. „SFATURI PENTRU GOSPODARI“.

Nr.	Nr.
2. Despre tovărășii de PREOT. C. DROȘ.	8. Sifilisul de DR. E. GHEORGHIU.
3. Despre scarlatină de DR. I. CHEORGHIU.	10. Votul obșteasc de A. GORVEI.
7. Morcovul și alte legume de P. ROZIADĂ.	14. Pelagra de PROF. V. BABEȘ.*
	15. Alegerea semințelor de C. LACRIȚIANU.

SERIA C.

No. 68

CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE
DIN LUMEA LARGĂ

GHEORGHE LAZAR

ȘI

OPERA SA

DE

PAUL I. PAPADOPOUL

PROFESOR

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, BUCUREȘTI

16934—937

ALTE BIOGRAFII ALE ROMÂNILOR DE SEAMĂ

CUPRINSE ÎN

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE“

- Andrei Șaguna . . . . . de Prof. *I. Lupăș*
*Spiru C. Ilaret . . . . . de Prof. *I. Simionescu*
*N. Milescu în China . . . . . de Prof. *I. Simionescu*
*Anastasia Șaguna . . . . . de Prof. *I. Lupăș*
Dănilă Apostol . . . . . de Prof. *N. P. Smochină*
N. Bălcescu . . . . . de *V. M. Sassu*
Gh. I. Donici . . . . . de *Gen. R. Rosetti*
A. Odobescu . . . . . de *Al. Tzigara-Samurcaș*
Iordache Golescu . . . . . de Prof. *N. Bănescu*
Gh. Coșbuc . . . . . de *V. M. Sassu*
A. Philippide . . . . . de Prof. *I. Iordan*
N. Gane . . . . . de *Art. Gorovel*

Numeralele însemnate cu * câte 5 lei, celelalte câte 8 lei.

222161

UN EROU, O PERSONALITATE, UN SIMBOL (1779-1823)

I. Numele lui G. Lazăr reprezintă, pentru sufletul românesc, *o răspântie*, iar pentru cultura românească, *o platră de temelie*.

Intr'adevăr, dacă sufletul acestui neam expus, din chiar momentul formării sale, la tot felul de înrâuriri, se găsește, în momentul descălecării marelui făgărășan (1) tocmai la întretăierea unora dintre acestea între ele (pe de o parte) și cu abia născânda cultură românească (pe de alta), aceasta din urmă neglijată, călcată și hărțuită pe propriul ei pământ, ea devine, în urma dumnezeescului cuvânt pe care, pentru prima dată același i-l dă, din umilă cenușereasă, regina atotstăpânitoare de astăzi, consora a atâtor și atâtor universale culturi.

Și când ne gândim că numai în timp de 6 ani (2) trecere care, în viața celor mai mulți dintre noi, nu lasă nicio urmă rezistentă — marele Lazăr a fost în stare să înfăptuiască, mai mult singur și mai mult prigonit și înconjurat de neîncredere, marea minune a reromânizării acestui neam de iobagi — numai atunci ne putem da mai de aproape seama de aureola de măreție și de valoarea simbolică a acestui „întemeietor“, aureolă și erarhizare care explică, în largă măsură, epitaful pe care fostul său școlar, comitele Scarlat Rosetti, puse să i-l sape pe piatra mormântală dela Avrig :

*Precum Hristos pe Lazăr din morți a înviat, așa
tu Românimea din somn ai deșteptat (3)*

II. Că singur Gh. Lazăr cu propriile-i puteri, a săvârșit această minune se poate ușor dovedi.

Dar, mai întâiu să ne facem o ușoară idee despre timpul descălecării lui Lazăr. Istorici, informatori și literați ne-ar putea ajuta la aceasta. Vom renunța însă la relațiunile lor, trecând chiar peste opera celui mai plastic zugrăvitor al acestei epoci turbure — Ion Ghica, (4) spre a culege unele indicațiuni, din opera, până mai ieri, atribuită lui Lazăr (5) „Povățuitoriu al tinerimii către adevărata și dreapta cetire“, (6) a cărui „prefață“, adresată „iubiților și fraților Români“ — aduce, prin câteva note, tocmai determinarea acestei umiltoare stări de lucruri, caracterizată, în general, printr'o surprinzătoare stăpânire a sufletului grecesc. Într'adevăr, se știe că acesta transformase pământul românesc în leagănul helenismului, ridicând această preocupare la rang de întâietate și neglijând cu totul naționalismul băstinaș. Astfel se petreceau lucrurile, cel puțin în clasa de sus, vădit și în mare măsură înstrăinată, ba încă de-a-dreptul dușmănoasă oricărei posibilități de înmugurire culturală indigenă.

Și iată, spre a mă folosi de chiar expresiunile zelosului autor al acestei mișcătoare „prefețe“, Gh. Lazăr găsește în anul 1816, „o mulțime de mărăcini“, unde? „într'acest ales și de Dumnezeu binecuvântat pământ românesc“ și anume:

„numai maximuri grecești. . . care împiedeca sporul către înfrumusețarea limbii noastre și înmulțirea“, căci, se grăbește el să ne lămurească, mulți dintre Români:

„sunt cu totul predați în limba grecească și mai vartos zic *Chirie eleison*, decât *Doamne miluește*“.. „ba și năravurile Fanarioților s'au făcut de obște ca o datorie a le urma Români întru toate legile țării și năravurile românești încet, încet s'au părăsit“.

Cu un cuvânt: un mediu dușmănos, constituit și întreținut de străini cari:

„au cuprins toate veniturile țării și s'au îmbogățit“, căutând să ne supună culturalicește și din boieri „patrioți“, au ieșit cozile de topor, dintre cari:

„unii nu se rușinează a împiedeca sporul și înfrumusețarea fericirii noastre“;

Iar alții:

„sub aripile străinilor crescuți . . se rușinează a vorbi românește, ba ce e mai mult, defaimă limba românească“.

Iată marele lui merit: faptul de a fi întâlnit o piedică atât de neașteptată — venită tocmai din partea fraților săi — și de a nu fi dat înapoi — de a nu se fi descurajat — dar de a-și fi înzecit puterile și de-a fi biruit, schimbând el singur fața unei întregi societăți și deviind albia izvorului culturii — iată eroismul acestei înălțătoare figuri culturale.

Și atunci — dacă generațiilor de azi li e intra-devăr pilduitoare amintirea lui Lazăr, ele ar trebui să vadă în modesta întrupare din fața Universității, pe cel mai mare și mai complet suflet românesc, înzestrat și cu o inteligență clar-văzătoare, și cu o sentimentalitate adâncă, și cu o cultură atotcuprinzătoare, dar, mai presus de toate, *cu o voință neînvingă și de neînving, cu un caracter eroic, cu o stăruință supraomenească.*

IV. Dar nu numai atât, dacă la această stăruință adăugăm și nota nouă a calității, superiorității idealului căruia îi era aservită și dacă, în directă lezinteresare, iar, pe de alta, numeroasele privațiuni de natură morală și materială, care i-au încununat fruntea cu razele nemuririi, nu ne îndoim că am oferit și educatorilor și învățăceilor cel mai adevă-

rat, dar și cel mai apropiat de noi model de altruism eroic.

Cercetați, așa dar stăruința de martir, această fântână nesecată de înviorătoare energie națională a marelui Lazăr, urmăriți-i-o și analizați-i-o de aproape și cu tot răgazul, {cufundați-vă, în întregime, în ea și, în chip firesc, veți ieși reinnoiți și reinprospătați sufletele.

De-aici rezultă că Gh. Lazăr ne apare și ca o distinsă *personalitate* dar și ca un *simbol*.

V. *O personalitate?* Fără îndoială și, poate, dintre cele mai interesante, pe de o parte, prin complexitatea ei, pe de alta, prin numeroasele contraste pe care le unifică.

Intradevăr, iată elementele de bază ale acestei personalități: o inteligență clară, o nesecată iubire de neam și o voință continuă, toate acestea potențate într'un mediu de trei ori prielnic și prin curățirea păturii sociale și prin suferința Ardealului ferecat și prin, ideile renăscătoare ale trinității transcarpatine — Micu, Șincai, Maior. Adăogați la aceasta — o bogată și temeinică instrucțiune academică, pornită numai din setea de a ști și având ca țintă gândul de a ridica pe cei mulți — și veți avea în fața ochilor minții pe acel Lazăr, care, în vârstă numai de 37 de ani, trece Carpații:

„într'acest ales și de Dumnezeu binecuvântat pământ românesc . . . să semene grâul cel curat și fără neghină, în mulțimea de mărăcini“, pe care a aflat-o. Și de aici două deziluzii: una, în legătură cu împotrivirea culturală pe care, aici, a întâmpinat-o, alta, cu indiferentismul național.

Dar Gh. Lazăr, nu s'a descurajat. Timp de aproape doi ani, solul Ardealului luminat a cercetat de aproape boierimea noastră orientalizată, a studiat-o, a luptat cu fiecare categorie, pe rând, pe una convingând-o, pe alta învingând-o, pe a treia

neglijând-o — și fără să uite glasul intern, care-l adusesse dincoace, — și-a asociat câțiva boieri, „aleși patrioți“ și câteva ajutoare, ca *Erdell* și *Eufrosin Poteca* și au pornit cu tot dinadinsul la muncă, atrăgându-și elevi și ascultători dintre cei mai de seamă ca *Nănescu*, *I. Pandeli*, *L. Ioanid*, *Tell* etc. Deci: a învins.

VI. Dar personalitatea lui Lazăr mai poate fi privită din două puncte de vedere.

- a) al complexității sufletești și
- b) al contopirii atâtor contraste.

Și iată de ce:

a) Lazăr e — fără îndoială — una dintre cele mai complexe personalități pe care sufletul românesc le-a produs, tocmai pentru că prezintă un mare număr de aspecte psihologice și anume: :

1. aspectul *național*. Aducând dincoace de munți ideile marilor săi predecesori, Lazăr își va întemeia predarea pe concluziunile acestora, lucru care poate fi evidențiat dintr'o ușoară cercetare a aceluiași îndoielnic „Povățuitoriu“ care, chiar dacă nu-i aparține, reprezintă atmosfera și ideile conducătoare ale „Colegiului național“, întemeiat de el, la 1817. Din cercetarea acestei interesante scrieri didactice se vede lămurit că, pentru Lazăr, era o axiomă faptul că suntem Români, strănepoți ai Romanilor,

„al căror neam era, oarecând, cel mai măreț al lumii, era cel mai iscusit, era cel mai înțelept, înfrumusețat întru științe, cel mai mare în suflet patrioticesc.“

Iată de ce Gh. Lazăr suferă peste măsură, când constată, cu durere, cât de departe erau, din acest punct de vedere, contemporanii săi din Țara-românească.

În chipul acesta el aduce în familiile boierilor înstrăinați rezultatele eterne ale școlii ardelenne, pe care cei de aici, nededați în ale cărți, nu le pu-

teau primi din izvoarele directe tocmai din pricina felului exagerat și inospitalier în care erau înfățișate. Așa dar, el folosește, pe de o parte mișcării de regenerare pornite din Ardeal, limpezindu-i și făcându-i acceptabile teoriile, pe de alta — neamului românesc — stabilind, pentru prima oară, o trainică și necesară legătură între cele două povârnișe ale Carpaților, tocmai prin transplantarea ideilor naționaliste renăscătoare în curțile somptuoase ale boierilor orientalizați sau numai grecizați :

2. Aspectul *didactic* ; Lazăr fiind cel dintâiu conducător și întemeietor de școală națională românească, cel dintâi dascăl, creatorul terminologiei tehnice și primul autor de manuale didactice în limba patriei;

3. Aspectul *religios și moral* ; ca unul ce-și întemeiease învățătura pe credința cea mai adâncă, (Lazăr era un desăvârșit teolog ; își pusese chiar candidatura la o vacanță episcopală), pe fabulele lui Esop și Tichindeal, și pe narațiuni din viața de toate zilele, el nu putea trece cu vederea aceste două directive.

4. Aspectul *democratic* rezultă din faptul că, în politică, împărtășea ideile lui Tudor, iar ca scriitor, era preocupat de luminarea celor mulți prin povestiri despre credințele deșarte, maxime în graiul cel mai curat poporan și cântece pline de naivitate despre natură și anotimpuri în viața țaranului.

5. De aici rezultă aspectul *cultural* al eforturilor lui Lazăr care, prin școală, prin scrieri și prin teatru, a lucrat din răspuțeri la cultivarea ogorului înțelenit al sufletului românesc.

6. Se adaogă, cu mândrie, aspectul *științific*, Gh. Lazăr fiind unul dintre puținii cari au contribuit la noi, la desvoltarea acestor preocupări, (8) fie predând, exercitând sau întocmind tratate de hotărnicie, inginerie, trigonometrie, geografie și filosofie, fie formând elevi cari să-l continue fanatic.

7) Aspectul *literar* nu este — după cum s'ar părea — absent din activitatea aceluiași Lazăr, care, prin puținul lui scris (9), dar mai cu seamă prin stilul și limba lui, liniștite, curate lipsite de întortocheturi și inversiuni latinizante, apropiate de firescul graiului celor mulți și ocolind, fără să le amintească, pretențiunile irealizabile și prețiozitățile fanteziste ale foștilor săi îndrumători. Din acest punct de vedere nu putem decât regreta că numai un număr restrâns de scrieri au rămas dela Lazăr, după pierderea atâtoră. (10).

8) În fine, mai puțin cunoscut, aspectul *gramatical* care completează atât de minunat figura acestui apostol al culturii românești (11).

VII. Dar distincțiunea personalității lui Lazăr se vede și din mulțimea *contrastelor* pe care ea, în mod minunat, le îmbină, punându-ne în față un înflăcărat partizan al ardeleniștilor, dublat de un scriitor nesilit, un om de știință lângă un teolog versat, un filosof alăturat de un drept credincios, un om de cultură generală sprijinit de un mare specialist, un literat și gramatic partizan și propagandist al adevărilor eterne, învățător și profesor de academie, democrat trăitor printre boierii din protipendadă, naționalist înflăcărat și partizan al culturii universale, autor de cărți cu știință superioară (12) dar și al unui abecedar (13). În chipul acesta văzut, Gh. Lazăr reprezintă, fără îndoială, cea mai tipică și mai nouă, cea mai distantă și mai variată contopire armonică a tuturor posibilităților sufletului omenesc, subordonate celor 3 interese : național, religios și cultural.

VIII. Cu toate aceste caracterizări, voința neînfricată de al căreia rol cultural ne ocupăm, capătă, cu drept cuvânt, proporții de *simbol*, reprezentând, pe de o parte, cea dintâi concentrare practică teoretică a sufletului românesc setos de cultură știin-

țifică națională, pe de alta, primul semnal de deșteptare și înfrățire — pe căile științei, a neamului nostru, cea dintâi dovadă sigură că, în adâncurile sufletești ale acestuia, sălășluiesc, ascunse de veacuri, idealul *cultural* și cel *național*.

Și dacă prin aceasta Lazăr aparține numai neamului, din suferința căruia a țâșnit ca o flacără departe luminătoare, prin cel dintâiu, ca și prin eroismul său, se integrează în zestrea sufletească a omenirii.

1) Era «dintr'o familie de iobagi, din marele sat Avrig, pe Olt» (N. Iorga : Ist. lit. rom. în secolul al XIX-lea.

2) Dela 1816—1822, când școala s'a închis, din motivele ce se vor vedea.

3) În «Istoria literaturii române» de Gh. Adamescu.

4) În «Scrisori către Vas. Alecsandri».

5) Contestată — în primul loc de Heliade — apoi de d. Onisifor Ghibu («Istoria literaturii didactice românești» Vol I, 1916) și nepublicată în volumul comemorativ. «Viața și opera lui Gheorghe Lazăr», tipărit de Ministerul Instrucțiunii) sub îngrijirea d-lor G. Bogdan-Duică și G. Popa-Liseanu, cu ocaziunea comemorării a 100 de ani dela moartea lui (București, 1924).

6) Tipărit la Buda, în două edițiuni (1826, 1833), de Zaharia Carcalechi.

7) «Ah ! cu mare durere a inimii simțesc aceasta...» (în «Povățuitoriu»...).

8) Vezi : I. Simionescu : «Evoluția culturii științifice în România» (Analele Ac. române).

9) Din multele scrieri sau traduceri ale lui Lazăr, cu caracter literar se mai cunosc :

Versuri de laudă în limba dacoromânească la logodirea împăratului *Franz I* (Viena 1808) ;

Înștiințare. De toată cinștea vrednică tinerime. București 1818 ;

Discurs la înscăunarea Mitropolitului Dionisie Lupu, 1819;

Apelul la subscriere pentru publicarea unui curs de matematică;

Discurs la sosirea în țară a lui Gr. Ghica Vodă.

10) Iată lista scrierilor pierdute :

Platon. Educatorul marelui principe al Rusiei :

Cărțica învățăturilor morale pentru copiii de școală;

Învățături morale ale lui Gottlieb Ehrenweieh pentru băieți;

Geografia, metematică pentru copii;

Pedagogia, după Salzmann;

Istoria lui Ion Moritz și a copiilor săi;

Istoriogra morală a împăratului Octavian și a Soției sale;

Compendiu de geografia Transilvaniei, 1815;

Gramatica româno-germană, 1815;

Teologia dogmatică și morală (traducere);

Curs de filosofie, după Kant;

Logica și metafizică, după Kant, 1822.

11) Oferită de d. M. Gaster Academiei române și cercetată în comparație cu aceea a lui Eliad, în «Adevărul literar» dela 14 Aprilie 1929.

12) Scrieri științifice rămase dela Lazăr :

Aritmetica matematicască, 26 Februarie 1821;

Trigonometria cea dreaptă; 26 Februarie 1821;

Planurile moșiilor Obislavul, 1818 și Fântânelele, 1820.

13) Acest abecedar nu se găsește înregistrat în volumul comemorativ de mai sus. Iată de ce îmi place să cred că toți aceia cari i l-au atribuit, înainte de 1924, se gândeau tot la «Povățuitoriu» care, de fapt, e un abecedar de par-
tea a II-a.

CUM A INCEPUT ȘCOALA DELA SF. SAVA

*Domnului Șt. Pop, care mi-a pri-
lejit această modestă cercetare.*

I. Suntem în anul 1816 — anul descălecării mân-
tuitoare a vrednicului între vrednici de eternă cin-
stire Gh. Lazăr, în Bucureștii pe-deantregul greci-
zați. Ne interesează, așa dar, în primul loc starea
culturală a acestui principat muntean (aceeași, de
altfel, cu a celui moldovean) despre care însuși ma-
rele înaintaș zice :

„..... se încuibaseră atâtea nedreptăți în țară, de
ar fi înviat un Radu-Vodă, un Matei-Vodă și un
Ștefan-Vodă al Moldovei, să vadă legile și năra-
vurile Românilor de acum, încă de s'ar uita și la
portul de acum, cu plâns și cu amar s'ar ruga lui
Dumnezeu a-i trimită în adâncimea pământului, a
nu mai vedea nedreptatea aceasta ce se face“ (1).

Natural că informațiuni mai precise se pot găsi
în deosebi în : Scrisorile lui Ion Ghica și C. Ne-
gruzzi, în amintirile lui Eliade, în teatrul comic-
social al lui Alecsandri etc. Ne vom mulțami cu
un paragraf concludent din cele scrise, cu privire
la Lazăr, de marele bărbat de stat Ioan Brătianu
care, pentru caracterizarea aceleiași stări culturale
găsește următoarele :

„Când Lazăr trecu Carpații și poposi în capi-
tala românească, grecismul năbuși limba noastră,

clasele avute abia mai îngânau limba părinților lor și numele de Român devenise un nume de dispreț; limba greacă comanda după Tron, ca regulă drepturile și datoriile oamenilor, dascălii greci ocupau catedrele în școala domnească și tot în limba greacă se ridicau imnurile la cer, pe când cea română abia se mai auzia pe lungul brazei, în monologul plugarului ce mâna boii“ (2).

Așa dar: clasa de sus, tronul, boierii — grecizată; limba oficială, bisericească și juridică — cea grecească; obiceiurile, portul, modelele cele grecești; școala (și aici vom reveni) grecească.

II. Dar literatura? Luați contact cu ea, cetiți primele manifestări, primele înjghebări versificate ale veliților boieri (3) și veți vedea că forma și conținutul, că sentimentele și ideile, că imaginile și vocabularul, când nu-s grecești de-a-dreptul, aparțin unei literaturi cu puternice rădăcini la Sud, în peninsula tăiată în două prin istmul de Corint și cu întinse ramificațiuni în cele două principate. Este aceeași stare de lucruri care, în Moldova, va continua până'n timpul lui Kogălniceanu care o caracterizează astfel:

„Proaste traducții și imitații, și mai rele încă, de originaluri streine; mithologia părăginită.... la fiește care rând a compunerilor din vremea aceea nu găsești decât muze și iar muze: Apollon, Orfeos, Belona, când Mars, când Aris, Aheron, Dafnis, Tirsis și toți zeeii din Olimp și Tartar“.(4)

Ca încheiere amintesc că Principatele au produs atâția scriitori greci de valoare, că poetul favorit al clasei conducătoare, noul Anacreon, Athanasie Christopulos trăia tot în Țara românească și, mai ales, că primii noștri poeți (și aici exemplul, unui Vasile Cârlova e concludent) au debutat în limba fanarioților.

III. Natural că, în mijlocul unei asemenea stări

culturale, nu putea trăi decât o școală însuflețită de aceleași sentimente neromânești, adăpată din aceleași fântâni ale culturii grecești și în măsură să extindă mai departe și să înrădăcineze, după ce va fi extirpat sufletul tradițional, pe acela erotic al ultimilor descălecători din Fanar. Există, prin urmare, în început de școală la noi, dar, după cum era și natural, o școală grecească, adăpostită în chiliile mănăstirilor din București (Sf. Gheorghe, Domnița Bălașa, etc.) sau din alte orașe: Craiova, Buzău, Focșani și chiar Slatina (particulară). Natural că una din acele școli (aceea dela Sf. Gheorghe, trecută, în urma cutremurului dela 1803, care a dărâmat-o, la „Schitul Măgureanu“) era superioară, un fel de Academie. Despre organizarea și întreținerea, despre programul, profesorii și școlarii acestor școli, vorbește I. Ghica în una din „Scrisori“-le sale (5). Aceste școli aveau, uneori, profesori de seamă ca acel Godelas dela Iași, ca Neofit Duca, Comita, Lambru Fotiadi, Vardalah sau ca Veniamin, directorul Școlii dela Schitu Măgureanu. Lor li erau asociați, uneori chiar dascăli de altă naționalitate ca acel Ladislav Erdeliotul (formă grecizată pentru Erdeli). — profesor de latină, elină, franceză și drept la una din aceste școli. Interesant este un lucru: că acest Erdely a fost preferat înaintea altora tocmai pentru că știa mai bine românește. E un motiv puternic din care rezultă rolul cu totul secundar pe care începuse să-l joace, în chiar unele din școlile grecești, limba noastră: nevoia ei era simțită pentru înlesnirea predării.

IV. Că vom întâlni ca obiect de predare, chiar limba românească—e neîndoios. Două confirmări: aceea din V. Ureche (6) despre dascăli pentru această materie ca acel „calemgiu Chiriță Caligraful dela Sf. Gheorghe care predă limba slavonă și cea românească; și alte obiecte, ajutat, de un

ipodidascăl“, cum și pasagiul respectiv din I. Ghica (7):

„... la biserică la Udricani, la Sfântul Gheorghe și la Colțea se auzea glasul ascuțit al câtorva copilași.“

Existau, prin urmare, așa-zisele „școale (începătoare) de rumânie“ în care predau — cetire și muzică bisericească, — dascălul Chiosea, Stan sau Chiriță printre ai căror elevi au fost: logofățul Greceanu, Văcăreștii, Anton Pan, Nănescu, Paris Momuleanu, etc. E vorba despre acei

„... bieți dascălași..., cari duceau o vieată sbuciumată, plină de privațiuni. și de coatesparte, .. plătită ca vai de ei, cu un codru de pâine trăiau și mureau necunoscuți și își făceau datoria împinși numai de un instinct bun și generos...;

Aici, prin urmare. în aceste „școale de rumânie“ cu acești dascălași cari scriau românește cum vorbeau și scrisul îl numiau „icoană“ — se poate vedea sâmburile școalei românești de azi, dar și distanța până la aceea ce va înfăptui Gheorghe Lazăr. Și dacă vă interesează și un exemplu de manual de pe acele timpuri, mă voi mulțami, în lipsa aceluia al lui Iordache Goleșcu sau Ienăchiță Văcărescu, să citez ceva din terminologia „Gramatică“ dela 1789 a lui Teodor Școleriu care numește: pronumele, loc de nume; verbul, vorbă; participiul, împărtașire; adverbul, a vorbi; prepunere, propozițiune.

Aici, ca și în Muntenia, există, prin urmare, ideea vagă de școală românească — datorită acestor dascăli și nu lui Lazăr care va face cu totul altceva.

Se pare aceasta o diminuare a lui Lazăr? Fără îndoială că nu (și lucrul se va evidenția din cele ce urmează în legătură cu același) — dar mai de grabă o justă precizare și punere la punct a unor fapte pe nedrept neglijate.

V. Fapt e că într'o astfel de atmosferă sufletească vine Lazăr, la 1816. Despre momentul potrivit al acestei veniri același V. Ureche zice că era „momentul psihologic al luptei românismului contra fanarioților“ și adaugă că Lazăr „înțelese acest moment și se puse, inteligent și cu devotament, în fruntea mișcării“ și că „avu știința necesară și arta de a aduna în jurul său tinerimea bucureșteană din prima zi când apăru în Capitala Munteniei.“

VI. Dar, mai întâiu, cine era acest Lazăr care avea cu sine puterea miraculoasă de a atrage, de a vrăji, de a ridica prin știință și de a însufleți? și apoi: care au fost puternicele motive, care l-au îndemnat să părăsească niște ținuturi în mijlocul cărora crescuse și să se avânte în neantul Țării-românești fanariotizate? La aceste chestiuni voi răspunde deocamdată :

Gh. Lazăr era un tânăr (trecuse de 6 ani pragul celei de-a treia decade) inginer, filosof și teolog, originar din Avrig care smulsese, prin destoinicia sa către învățături, ajutorul larg al baronului sas Brukenthal. Refuzat pentru o vacanță de episcop și muștrat cu putere de episcopul Moga pentru prea marele patriotism, pe care-l dovedise în umila calitate de predicator, el se decide să treacă în pământul făgăduinței, când, întâmplarea face să întâlnească, la Brașov, mai mulți boieri munteni, printre cari văduva „unui Bărcănescu, mort la această dată“ (8) care avea copii în vârsta școlarității.

VII. Așa dar desele nemulțumiri pe care, în Ardeal, le întâmpinase și convingerea, dureroasa convingere, la care ajunsese că acolo, cu oamenii aceia cari-i tăiaseră avântul, nu se poate lucra, nu-și poate desvălui comoara de învățături, pe de o parte, setea de a lucra totuși și părerea bună pe care, teoretic, el o avea despre pământul ciscarpatin, pe de alta, li determină să se smulgă din mijlocul celor dintâi

și să se avânte pe drumuri necunoscute. Dar unde? În Muntenia sau în Moldova? Și cu ce bază materială? Cunoștința cu boierii munteni și părerile acestora, deși destul de contrastante cu ale sale, l-au determinat: spre București. Sarcina didactică, pe lângă copiii Bărcăneascăi și ai unei surori a lui Grigorie Dimitrie Ghica — l-au pus pe cale. Ii ajungeau, deocamdată, spre a se avânta mai departe.

Și astfel, la 1816, Gheorghe Lazăr, elevul școlii ardeleni și patriotul neînfricat priceput în atâtea științe înalte, părăsește Brașovul, trece Carpații și se stabilește la București în modesta calitate de mai sus.

VIII. Natural că nu mică i-a fost dezamăgirea când și-a dat seamă de mediul, în care căzuse și unde lipsa de patriotism trona, unde:

„Patrioții cei adevărați” erau cu totul nesocotiți . . . și, de vor vorbi pentru Patrie, în dată se trimit în urgie”; alții, deși lipsiți de patriotism și luminarea neamului, totuși nu se rușinează a împiedeca sporul și înfrumusețarea fericirii noastre, mai vărtos aceia cari, sub aripele străinilor sunt crescuți, căci se rușinează, a vorbi românește, ba ce e mai mult că defaimă limba românească, ascunzând bunătatea patrioticească și mărirea neamului nostru român (9).

IX. Natural că, în acest mediu, Lazăr, care nu putea uita că sântem strănepoți ai Romanilor

„. . . Al căror neam era oarecând cel mai mărit al lumii, . . . cel mai iscusit, cel mai înțelept, înfrumusețat într’u științe, cel mai mare în, suflet patrioticesc” (9)

găsea foarte mulți dușmani și foarte puțini prieteni. Preocupat însă de scopuri mai mari, el se gândește la o țintă înaltă și încurajat de încrederea câtorva boieri cu adevărat patrioți, înaintează

Eforiei Școalelor, încă din 1816, un plan de organizare a unei sistematice școale românești.

Rezultatul putea fi ușor prevăzut : eforii în mare parte, lipsiți de căldura iubirii de neam, conduși de mitropolitul, grec, Nectarie :

„Om fără de învățătură și lipsit de orice tragere de inimă pentru lucrurile noastre“ (8).

nu adoptă propunerea. Fără să se dea bătut Lazăr, ca un adevărat erou al răbdării și perseverenții, lucrează altfel: îi convinge pe câte unul și anume :

X. După ce câștigă pe Bărcănești și pe Gr. Dim. Ghica „fiu al Mariei Văcărescu, în casa cărui auzise tot graiul nostru și al banului Dumitrachi, frate al lui Grigore Ghica, cel omorât de Turci, la Iași, dintr'o familie albaneză venită de aproape 200 ani care se romanizase pe deplin“, căsătorit cu „Domnița lui Vodă Hangerli, Marioara care avea toată aplecarea pentru lumină, pentru învățătură și scria în toate formele lor“ (10)-se îndreaptă spre alții. Ușor putu fi câștigat boierul Iordachi Golescu, un intelectual de rasă, cetit, studiat și călătorit care „ca unul ce urmase cursurile școalei domnești din București, cunoștea bine neajunsurile învățământului grecesc și de acum, împins de iubirea sa nemărginită pentru țară și limba strămoșească, pare a fi luat, încă din prima tinerețe, hotărârea de a căuta, în patriotismul său luminat o înduplecare și un leac la o stare de lucruri de care fusese adânc impresionat“ (11).

În astfel de împrejurări era imposibil ca autorul unui *Atlas* sau *Chartă* „cu tablouri geografice și o hartă a țării românești“ a unei *Prescurtate însemnări de turburarea Țării românești . . . în leat, 1821*, a unei culegeri de *Pilde și povățuiri*, a unei *gramatici*, al unui *dicționar* și al unei *Condicii a limbii românești* să nu ia partea pribeagului visător.

Același lucru se va întâmpla cu logofătul Ștefan Nestor.

„ . . . Om priceput în ale dreptului, tovarăș de îndeletnicire și de vreme al cunoscutului Andronachi Donici din Moldova“ (12).

Firește că nu se putea întâmpla la fel cu Mitropolitul Nectarie (despre care s'a mai amintit) acela care

„ . . . A furat o mulțime din străvechile documente și hrisoave ale mitropoliei Ungro-Vlahiei mai ales pe acelea prin care Patriarhia Constantinopolei recunoștea acestei mitropolii dreptul de a avea numai Mitropoliți români“ (13).

Rezultă de aici că două tabere găsi aici Gh. Lazăr. Rămânea să se vadă de partea căreia se va da Domnul țării. Și lucrurile se petrec astfel:

XI. La 10 Decembrie Eforii trimit Domnitorului Caragea o anaforă prin care se propunea înființarea unei școli românești. Iată pasagiul ce ne interesează:

„ . . . Ne-am întrunit, dar și, consfătuindu-ne, am convenit asupra organizării unei asemenea școale și am proiectat următoarele puncte:

1) Să se înstitue o școală în București, de învățătură românească în Sf. Mănăstire Sf. Gheorghe orânduindu-se numărul trebuincios de odăi pentru clase și locuința dascălilor; 2) să se, orânduiească, în această școală, 3 dascăli: unul să se ocupe cu ucenicii cu totul începători; spre a-i învăța să citească și să scrie cât se poate de lămurită și de curată scrisoare, altul:

„Să predea gramatica și ortografia și sintacsa în modul cel mai metodic. Tot el să predea și Sf. Catehism în fiecare zi după amiazi. Iar al 3-lea să predea aritmetică și geometrie înainte de amiazi și un mic curs de geografie după amiazi. Tot acest profesor să fie însărcinat cu exercitarea uce-

nicilor la măsurarea pământului, ieșind cu el și în oraș, când timpul va permite pentru măsurarea a diverse locuri de forme neregulate.“

XII. Să fie de mirat că domnitorul a aprobat în totul întreaga propunere? Iată dovada :

„ . . . Și am hotărît . . . că aici, în orașul București, a se desluși o școală pentru învățături românești, la mănăstirea Sf. Gheorghe, cu odăi vândute pentru paradosis și șederea dascălilor, la care școală sânt să se orânduiească 3 dascăli: unul să învețe pe ucenicii cei mici, și arharii de a se obicinui să cetească slovele și a scrie curat, cel de-al doilea să paradosiească bisericească învățatură a pravoslavniciei noastre credințe, iar cel de al 3-lea de dimineață să parodosească aritmetichi și gheometrie și după amiază o parte din gheografie și acest dascăl să fie dator totdeauna, când îl va îndemna vremea, a-și ghimnazi ucenicii la măsurătoarea de pământ, în felurimi de locuri nepotrivite pe marginea politiei Bucureștilor“.

XIII. Ce rezultă din toate acestea ? aprobarea unei școale cu trei grade de învățământ (primar, secundar și superior de inginerie) în câteva odăi ale mănăstirii Sf. Gheorghe. Apoi caracterul religios și utilitarist al școalei, grija de locuința celor 3 dascăli și înfine obligațiunea pentru dascălul de inginerie de a-și întovărăși lecțiunile cu ieșiri pe teren. Cred că aici, în aceste nevoi crescânde de a măsură pământurile diferiților proprietari trebuie căutată una din principalele cauze ale înființării acestei școale. Natural însă, că ingineria nu putea fi predată începătorilor. De-aici nevoia declarată a unor cursuri preliminare, dintre care cel religios, în acele împrejurări, nu putea lipsi. Interesant e că deocamdată școala e destinată pentru Sf. Gheorghe și că despre Gh. Lazăr care, între timp, părăsindu-și

elevii. se va fi apucat de inginerie în stil destul de modern, nu se spune nimic.

XIV. Un eveniment nou grăbește realizarea noiei școale care, din cauza, atotputerniciei grecești manifestată mai ales prin refuzul de a goli odăile trebuitoare și prin deșanțata propagandă, în defavoarea instituțiunii românești, ajunge înființată numai pe hârtie, până în Martie. Mă gândesc la prime-nirea Eforiei Școalelor care are loc la 2 ale acestei luni. Cu această fericită ocaziune intră în sânul ei, pe lângă același Mitropolit Nectarie, care, murind, va fi în curând înlocuit cu marele Dionisie Lupu, acela care a trimis prima serie de tineri Români la studii în streinătate, banul C. Bălăceanul și ginerile său, Vornicul Iordache Goleșcu, în fine logofătul Ștefan Nestor. Aceștia din urmă fuseră de demult câștigați de Lazăr. Cu Bălăceanul, (P. Poenaru povestește) lucrurile vor fi mers ceva mai greu: Deși lipsit de învățătură, boierul acesta „era om de inimă și de pătrundere, în trebile țării; era din acei boieri cerbicoși cari, când era chestiunea de vreo greutate, punea pieptul cu toată puterea și chiar cu pericolul vieții pentru binele public.“ (14)

XV. Principalul era prin urmare câștigarea acestui boier. Și lucrurile—după aceiași informatori — se vor fi petrecut astfel:

„Boierul bănuitor voi să se încredințeze mai întâi despre științele lui Lazăr și îi zise: „ — Auzi-mă, dascăle: dacă este adevărat că d-ta ai știința de care vorbești, iacă eu am o grădină aici, în oraș, și voiu să cumpăr un loc, ca s'o măresc. Am măsurat-o cu un inginer neamț și aș vrea să mă încredințez dacă locul e de întinderea ce el îmi arată pe planul său. Măsoară și d-ta acel loc și voiu vedea dacă se potrivește planul d-tale cu al neamțului“.

„Cluj“

Și V. A. Ureche acela care relatează faptul continuă :

„Lazăr măsură locul cu mari dificultăți, pentru că trebui să-și fabrice mai întâi instrumentele de inginer. Boierul dete lucrarea făcută de Lazăr în controlare lui Golescu care avea oarecari noțiuni de matematică. Acesta o aprobă și rezultatul fu că Eforii semnară o anaforă către Caragea cerând înființarea școlii românești „de deosebite învățături și științe predate Românilor, în limba lor propuse de Lazăr“.

XVI. În același timp propunerea se completează fiind fixat corpul didactic și localul.

Cu privire la cel dintâi eforii trimet o nouă anafora, din care extragem.

„ . . . n'am încetat, cercetând, să găsim pe vreunii din dascălii români cari să aibă această știință și să poată învăța, pre ucenici chiar în limba noastră românească — altul mai destoinic n'am putut găsi fără pe un „Lazăr inginer“ ce a venit acum de curând din părțile Transilvaniei, aici, într' acest pământ“.

Odată numit, Lazăr va preda : Aritmetică cu geografie istoricească pe hartă ; geometrie teoretică și practică și va fi plătit cu 3500 taleri pe an.

Dar mai întâiu despre local ; imposibilitatea de a fi primiți la Sf. Gheorghe dă Eforilor de lucru. După necurmte cercetări dau peste o mănăstire care adăpostea o școală grecească mai mică, aceea dela Sf. Sava, situată pe locul ei, în fața Universității de azi.

XVII. Care-i istoricul acestei mănăstiri ?

După informațiile pe care ni le aduce Gr. Tocilescu în „Istoria Bucureștilor“ biserica dela Sf. Sava a fost zidită de un oarecare Andronake Pitarul, pe un loc al său, sortit pentru Școală încă înainte de veacul al XV-lea.

„Biserica era lăcașul Domnului Savaoth, adică hramul Blagoveștenilor (Buna Vestire) și era închinată lavrei Sfântului Sava, de lângă Ierusalim“. — purtând chiar numele acesteia.

E foarte bogată, egumenul acesteia luându-se la întrecere în bogății cu cel văcăreștean și cu cel dela Mihai-Vodă. Are, înainte de 1600, vii la Târgoviște. Apoi:

„Șerban Cantacuzino îi dă un codru de loc din Grozăvești, în schimbul a 4 prăvălii ce ea avea pe Ulița mare“.

Și încă: „mori pe Dâmbovița, moșii la: Ghergani, Tâmburești; prăvălii în Târgul din năuntru în mahalaua Sfântului Gheorghe și în Târgul de sus, vii în Dealul Bucureștilor; case în mahalaua Sfintei Vineri“.

Dar numele mănăstirii crește prin sortirea ei ca local de Școală, lucru care s'a întâmplat încă dela 1680. Cu acest scop ar fi înființat-o C. Brâncoveanu, (15) iar la 1707, aci se învață „carte adâncă“ școala având 3 dascăli, cari predau:

„retorica, logică, psihologia, metafizica, științele fizice, astronomia, geologia, limbele streine... în grecește.

Alte informațiuni: „școala are cabinete de fizică cumpărate din Germania“, o bogată bibliotecă:

„vivliotichi pe care, la 1790, o vor muta la școala dela Sf. Gheorghe Vechiu, căci la Sf. Sava se va face spital“.

La 28 Dec. 1761, i se face internat; la 1776, prin „hrisovul de organizare al școalelor, Alexandru Ipsilante o reînființează, hotărîndu-i pentru totdeauna un dascăl de muzichie“, iar la 29 Nov. 1784, Mihalache Șuțu dă pitac Mitropolitului în virtutea căruia egumenii mănăstirilor din Capitală-sânt datori a trimite la Sf. Sava pe copiii cu glas frumos“ (13).

În fine școala are un paraclis „pentru folosul elevilor“; la 1785 i se dă un doftor în persoana lui Ioan Manicat, iar la 1796, Mihai Șuțu „neavând unde să mai șadă, se mută la această școală . . . gonind pe dascăli și pe elevi“.

Aceasta, focul dela 27 Febr. 1739 și transforma-rea ei în spitalul de care a fost vorba mai sus, sunt, se pare, cauzele cele mai importante în continuitatea pedagogică dela Sf. Sava. În fața unei astfel de întreruperi se pare că ne găsim la începutul lui 1818, când localul dela Sf. Sava :

„era ocupat, în peste 50 de camere, de streini, greci, arнауți, sârbi, cu familiile lor, unii pentru că făceau parte din garda domnească, alții fiindcă aveau rude cu aceea și cu idicliu, servitorii domnești, copiii de casă, etc.“. (15).

Găsirea acestui local a fost norocul Școlii Românești care nu era, nu putea fi primită nici la Domnița Bălașa, nici la Sf. Gheorghe. „Imediat ce au dibuit-o, eforii au cercetat de aproape pe diferiții locatari, până au dat peste niște caretași nemți ce ocupau, în calitate de chiriași, unele cămăruțe. Firește că de aceștia se puteau apropia mai ușor. Odată propunerea făcută, Caragea se grăbește s'o aprobe, dispunând să fie evacuată, dându-li-se caretașilor altă locuință în schimb.

XVIII. Și astfel „Academia românească de științe“ a fost deschisă.

Nu trebuie să uităm însă nici manifestul program, datat August 1818, prin care Lazăr se adresa „de toată cinstea vrednicii tinerimi“, spre a-i explica rostul și organizarea noii instituțiuni. Lăsăm să urmeze câteva pasagii din acest manifest publicat de două ori. în „Convorbiri literare“ (16) și odată, în 1923, în „Adevărul literar“ (17) :

„Pentru aceea, prin Duhul Sfânt luminat fiind (e vorba de Caragea), de milostivul Dumnezeu,

întărit și povățuit numai de căi strajnice au și poruncit Măria Sa, ca să se pue treaba în lucrare, orânduind și dregând cuviincioase case la Sf. Sava pentru așezarea doritei Academii cu științe chiar în limba românească, care din înalta milă a Măriei Sale și cu ajutorul lui, Dumnezeu nu numai că s'au săvârșit, dar s'au pus și în lucru. Care Academie de va avea noroc să fie mântuită de gabalele neștiuților și de sfătuirile, celor ce știu prea multe, negreșit va pași pe cărarea Surorilor ei“.

După aceia adresându-se tinerimii :

„Deci, dară iubită de toată cinstea vrednică tinerime ! iată o ephodie nouă, o întâmplare strălucitoare, un glas dulce părintesc, supt pavăza schyptrului domnesc, după care de mult oftară inimile dumneavoastră, vă chiamă, vă strigă părintește vă îmbrățișază ! veniți toți de toate părțile, și de toată starea, veniți la izvorul tămăduiri ! la muzeul înfloririi ! ca să ne împărtășim și noi, acum măcar și mai puțin, iară în curgerea vremii, cu împrumutate puteri ajutoarați fiind și cu mai multe științe folositoare, ca cu silința noastră și cu purtarea cea tuturora bine plăcută, să putem aduce sporul și folosul cel răspunzătoriu și potrivit înaltului cuget al prealuminatului nostru Domn, precum al prea sfințiților părinți Arhieriei, și al cinstiților mai mari Efori, Boieri, care au ostenit pentru binele nostru, ca îndemnarea noastră să le fie Măririlor Sale spre întreaga mângâiere, că nu le-au fost osteneala în deșert iară nouă spre întemeiere și folos, arătându-ne, în față mulțămirea cea cuviincioasă.

„Măririle sale au făcut încă mai mult decât le era datoria părintească, prin care s'au pus, acum, zăgaz tuturor bârfelilor, că doară n'am aveà unde învăța, iară sporul lauda sau defăimarea care vom face cu purtarea sau neascultarea noastră numai

nouă înșine vom avea a ni le imputa și a răspunde și înaintea lui Dumnezeu“.

După care, cu melancolie, încheie :

„Vremea trece iute, nu se mai întoarce; ne fură și anii vieții cu sine, și noi rămânem tot lipsiți și neciopliți; pentru aceea, grăbiți-vă, nu întârziati a vă arăta și a vă trece la condica școlii ca, apoi, puindu-le toate la cuviincioasă orânduială, să putem începe, cu ajutorul lui Dumnezeu, cât mai în grabă paradosirea materiilor după rândul mai jos arătat“.

XIX. Că glasul lui Lazăr a fost auzit și pe deplin înțeles o dovedesc următoarele:

1. Pasagiul din Ioan Ghica („Scrisori“):

„Când a venit în București dascălul Lazăr, băieții dela Udricani, dela Sf. Gheorghe dela Colțea și dela toate bisericile, au golit acele școli și au alergat la Sf. Sava cu Petrache Poenaru, cu Simion Marcovici, cu Pandele, cu Costache Moroiu și cu mulți alți tineri, din școala grecească“.

2. Numărul mare de elevi care au răspuns arătatei chemări și a căroră listă (după d. G. Bogdan Duică: Primii poeți munteni) ar fi:

„Cernovodeanu, Crăsnaru, G. Cristurian, Darvari, Dănică, Drăghiceanu Mihail, Eliade, Gh. Ioanide, I. Mănescu, Melinescu, Merișescu, Nănescu, Orăscu, T. Palade, I. Palama, I. Pandeli, Gr. Pleșoianu, P. Poenaru, Eufr. Poteca, Sc. Rosetti, Ștefanopol, Tomescu, Tell Alexandru“.

3. Entuziasmul cel mare ce cuprinsese mai ales clasa de jos: conțopiștii din cânălării, se îndreptă spre noua școală; un negustor, Alexandru Tell își trimite câțiva băieți din prăvălie“.

4. În fine, numeroasele piedici pe care școala grecească în agonie (deci: serios păgubită) le punea în calea noii instalațiuni, bărfind, în mod public și acuzând pe dascăli de toate nelegiuirile din lume. Este ceea ce lasă să înțeleagă Lazăr prin „gabalele

neștiuților și . . sfaturile celor ce știu prea multe“, de mai sus sau prin „o mulțime de lăcuste au venit, căutând la sămănături, încă până a nu aduce doritele fructuri să le strice“, din „prefața“ amintitului „Povățuitor“.

Cu un cuvânt efectul chemării lui Lazăr a fost miraculos: dezastruos pentru școala și cultura grecească abia înrădăcinate, minunat pentru cultura și școala românească, începătoare și plâpândă.

XX Să nu se uite un lucru, condițiunile nenorocite în care funcționa aceasta, în comparație cu cele grecești.

Iată, câteva din aceste condițiuni.

1. *Localul* în care noua școală funcționa va fi fost cu totul neîncăpător și neîndestulător pentru ceea ce Lazăr voia să facă. De sigur că Grecii se vor fi milostivit (siliți de Domn și de Efori) și vor fi oferit, dacă nu de-a-dreptul niște grajduri, de sigur, câteva odăi nesănătoase sau mai de grabă niște magazii. Era singurul lucru pe care ei îl credeau demn pentru învățătura românească.

O mărturie, în acest sens, ne dă, mai târziu Eliade, despre școala lui.

„... m'am făcut apostat în casa părintească, care îmi propunea înalte protecții, slujbe, chiverniseli, și m'am pus în mijlocul zidurilor celor dărimate ale Sfântului Sava, un biet dascăl.....

„Venea iarna, lemne de nicăieri; fiecare școlar aducea câte un lemn după unde găsea, care abea eră în stare să încălzească preajma unei sobe sparte, ce umplea casa de fum, și să topească fulgii de zăpadă ce vijelia îi repezea pe ferestrele cele sparte. Tremurând cu mâna înghețată pe compas și pe cretă, ne făceam lecția...“ (18).

Adăogați la aceasta: absența desăvârșită nu numai a materialului didactic, dar al celui mai elementar manual, ceva mai mult: bă chiar a esen-

țialei terminologii didactice — și vă veți imagina, în mic, aspectul general al acelei minuni de eroism cultural rămânesc, care a fost școala lui Lazăr, despre efectele căreia „regretatul Ubicini, fost membru onorific al Academiei române“ spune :

„Efectul învățământului lui Lazăr fu extraordinar. Nu numai că vorbea auditorilor săi acea limbă românească, uitată în timp atât de îndelungat, dar reamindindu-le totdeodată originea, istoria și faptele mărețe ale strămoșilor lor, le insufla o nobilă pasiune pentru patrie și pentru studiu, meritând astfel porecla glorioasă de regenerador al naționalității române“ (19).

XXI. Care era organizarea școlii lui Lazăr ? Lucrul a putut fi văzut din chiar anafora Eforilor, dar și din finalul „manifestului“. Consta din 3 grade de învățământ :

a) Primar :

„Cei mai slăbănogi sau de tot nedeprinși să vor orându-i, mai întâiu, la alți dascăli mai jos, unde se vor învăța :

„1. Cunoașterea slovelor și slovinirea cuviincioasă“.

„2. Cunoașterea numerilor și întrebuințarea lor.

„3. Citirea desăvârșită.

„4. Scrisoarea cu ortografia, și de mai multe feluri.

„5. Katehisisul și istoria vivlicească, testamentul vechiu și cel nou.

„6. Gramatica și Aritmetica încâtva și alte științe mai mici folositoare pruncilor“ ;

b) Secundar :

„După aceasta vor trece la altă tagmă de învățături, unde vor avea de a învăța :

„1. Gramatica desăvârșită cu sintacsa dimpreună.

„2. Poetica cu mitologiile și gheografia globului pământului.

„3. Reticora și Istoria neamului cu a Patriei dimpotrivă și alte științe ce sunt de trebuință spre înțelesul acestora“

c) Superior :

„ Cei mai în vârstă și deprinși la acestea toate vor avea de a auzi :

„1. Aritmetica cu toate părțile ei.

„2. Gheografia despre toată fața pământului, așijderea cu toate părțile ei.

„3. Gheometria teoreticească, Trigonometria, Algebra și altele.

„4. Gheodezia sau *ințeneria* câmpului cu Iconomia și Arhitectura“.

La această din urmă treaptă s'ar adăoga :

„Mai având apoi volnicie dela mai marii Efori Boieri, vom trece și la celelalte mai înalte tagme filosoficești, fieștecare după rândul său, așijderea și la tagmele iuridicești sau normică, care cum vor urma“.

Și încă :

„Pentru cei ce vor să treacă la cinul preoțesc, se va orânduî osăbită vreme și ceasuri pentru ascultarea sfintei teologhii, dogmelor credinții și cunoștința legii creștinești și altele mai multe trebuincioase“.

Natural că nu tot acest program a putut fi realizat.

XXII. Sigur e că imediat ce casele dela Sf. Sava au fost orânduite și drese (reparate), Lazăr care semna mai sus :

„Al Dumneavoastră prea plecatul și gata spre slujbă“, a pornit la drum sănătos, cu 3500 de taleri pe an, asociindu-și, pentru cursul elementar, pe Popa Pavelu grămăticul, căruia, după ce a fost scos dela școala grecească, i s'a urcat plata dela 70 de taleri pe lună, la 100.

Mai târziu vin lângă Lazăr ca ajutoare :

1. T. Pallade, introducătorul sistemului lancasterian la noi ;
2. Ladislas Erdely (Erdeliotul) care va preda filosofia (20) ;
3. Eufrosin Poteca, profesor de religie și geografie ;
5. În fine, dela 1822, marele I. Eliade Rădulescu, elevul și succesorul său.

XXIII. Din expunerea de mai sus rezultă :

1. că școala dela Sf. Sava a fost concepută la 1816, propusă și aprobată în Dec. 1817, în fine realizată la Martie 1818 ;
2. că ea se datorește unui complex de persoane și împrejurări : nevoilor proprietarilor de pământuri, priceperii, perseverenței, capacității de organizator și patriotismului lui Lazăr ; răsunetului cald pe care propunerea pribeagului fiu al Ardealului l-a găsit în suflete nededate cu învățătura românească, dar încălzite la flacăra iubirii de țară ale boierilor și Domnitorului ; primirii larg și prietenoase pe care unii boieri au arătat-o, încă înainte de-a părăsi Brașovul, acestui fiu învățat al plaiurilor transcarpatine ; în fine dragostei cu care tineretul doritor de carte românească a arătat-o, singur sau din îndemnul celor bătrâni, chemării renăscătoare a aceluiaș ;
3. că totuși factorul cel mai de seamă, în înființarea acestui focar de cultură românească, aici, a fost Gheorghe Lazăr, elevul școalelor din Transilvania.
4. că, prin urmare, lui i se datorește, pe de o parte ideia predării studiilor înalte în limba românească, pe de alta, aceea a promovării, a inițierii învățământului românesc.

Sânt încheieri pe care nu trebuie să le uităm mai ales astăzi când, deși după mai bine de 100 de

ani, astfel de oameni cu astfel de însușiri sufletești sunt așa de greu de găsit și când — din cauza unei grandomanii rău înțelese, meritele celor ce-au plecat dintre noi continuă să fie tăgăduite.

Iată din ce cauză văd, în istoricul modestelor începuturi dela Sf. Sava, nu numai :

a) o pagină din istoria culturii și școalei românești; nu numai :

b) o pildă de ceea ce pot face, cu puteri unite, înalta moralitate socială și nestânjenitul patriotism; dar :

c) un caz strălucitor în istoria eroismului românesc ;

d) dovada existenței unui caracter cultivat și a unei obștii înțelegătoare.

— BCU Cluj / Central University Library Cluj

1) «Din prefață» la «Povățuitorul tinerimii, către adevărata și dreapta citire», editat de Zaharia Carcalachi și publicat la Buda, în 1828.

2) Citat într'o cuvântare ocazională a d-lui Dr. C. Angelescu și publicat în rev. «Gheorghe Lazăr» An. I, No. 1, Brașov 1923.

3) Vezi, pe lângă versurile respective, lucrarea d-lui N. Cartoian : *Inceputurile poeziei românești*, Buc. 1928.

4) Din «prefața» lui Mihail Kogălniceanu la «poeziile» lui Al. Hrisoverghy, publicate, de cel dintâi, la 1843.

5) Din «Scrisori»-le : «Dascălii greci și dascălii români» și : «Școala acum 50 de ani» ;

6) In : V. A- Ureche : «Istoria Școalei românești», volumul IV-lea.

7) In «Școala acum 52 de ani», («Scrisori» de I. Ghica).

8) N. Iorga : «Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea. Vol. I, Ed. I.

9) Vezi nota 1).

10) Vezi nota 8.

11) Din G. Bengescu : «Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul Secolului al XIX-lea. In «Analele Academiei Române».

12) Vezi nota 8.

13) Din : G. I. Ionescu-Gion : «Istoria Bucureștilor».

14) Din V. A. Ureche : op. citată ;

15) Ibidem ;

16) An. XXX, pap. 1139—1146 ; An XXXVIII, pag. 399—403.

17) An 1929, Aug. 14.

18) I. Eliade Rădulescu : Scrisori alese, in Biblioteca pentru toți», publicate de Dum. Stăncescu.

19) Vezi nota 11).

20) Vezi : Ch. Adamescu : Primii profesori de filosofie dela Sf. Sava. București, 1929, (in Rev. g-lă a inv. 1926).

BCU Cluj - Biblioteca Universitară Cluj

BIBL. UNIV. CLUJ

1266.

~~1263~~ 24. 11. 1938

EXEMPLAR LEGAL

„CUNOSTINȚE FOLOSITOARE“

Nr.

17. Rătăcirii boș-viste de MAJOR I. MIHAL.
20. Răsadnița și plantele din răsad de V. SADOVEANU.
22. Meșteșugul vopsitului cu burueni de ART. GOROVEI.* 1
24. Păstrarea cărnii de porc de G. GHEORGHIU.*
29. Beția de Dr. EMIL. GHEORGHIU.
33. Mama și copilul de PROF. M. MANICATIDE.*
36. Omul și societatea de AL. GIUGLEA.
37. Bucătăria stencel de MARIA GEN. DOBRESCU.*
33. Sfecia ce zahar de C. LACRIȚEANU.
39. Ingrășarea pământului de I. M. DOBRESCU.
40. Friguri de bălă de DR. T. DUMITRESCU.
41. Banul de A. GIUGLEA.
42. Sfaturi practice de ING. A. SCHORR.
43. Lămurirea calendarului de A. GIUGLEA.
44. Conjunctivită granuloasă de DR. GLĂVAN.
45. Burueni de leac de A. VOLANGHI.
46. Sfaturi casnice de MAICA RALUCA.

Nr.

47. Cultura tomatelor de I. ISVORAN.
48. Rețete pentru gospodine de MAICA RALUCA.
49. Lingoarea de DR. I. DUMITRESCU.
50. Bionoragia sau sculamentul de DR. N. IOAN.
51. Practica agricolă de A. BEJENARIU.
52. Apa de băut de DR. I. BĂLȚEANU.
53. Tifosul exantematic de TUDOR DUMITRESCU.
54. Boalele animalelor de I. POPU. CĂMPEANU.
55. Lucrări din pânșile de porumb de TITUS G. MINEA.
56. Cartoful de I. POPU-CĂMPEANU.
57. Cum să trăim de DR. F. GRUNFELD.
58. Lucrări din pae și sorg de TITUS G. MINEA.
59. Insectele vătămătoare pentru arborii noștri roditori de GH. FIȚESCU.*
60. Vaca cu lapte de M. GATAN.*
61. Mierea și Ceara de CONST. IONESCU. CRISTEȘTI.*
62. Indrumări agricole de C. IONESCU CRISTEȘTI.*
63. Creșterea păsărilor de PETRONIUS BEJAN.*

Seria C. „DIN LUMEA LARGĂ“.

Nr.

3. Munții Apuseni de M. DAVIO.*
5. Bucovina de I. SIMIONESCU.*
6. Basarabia de G. NĂSTASE.*
7. Dobrogea de C. BRĂTESCU.*
10. Viața în adâncul mării de C. MOTAȘ.
- 11—12. A. Șaguna de I. LUPAȘ.*
14. Românii de peste Nistru de V. HAREA.*
16. Lituania de G. NĂSTASE.
19. Românii din Ungaria de I. GEORGEȘCU.
20. Jud. Turda Arleş de I. MUREȘEANU.
21. Țara Hațegului de GAVRIL TODICA.
22. Spiu C. Haret de I. SIMIONESCU.
23. Danemarca de MAGDA D. NICOLAESCU.
24. N. Milescu în Chira de I. SIMIONESCU.
25. Cetățile moldovenești de pe Nistru de APOSTOL D. CULEA.
26. Românii din Bulgaria de EM. BUCUȚA.

Nr.

27. Valea Jiului din Ardeal de P. HOSSU-LONGIN.
28. Țara Bârsel de N. ORGHIDAN.
29. Vechiul ținut al Sucevei de V. CIUREA.
30. Macedo-Românii de TACHE-PAPA-HAGI.
31. Românii din Banatul Jugoslav de PR. BIZEREA.
32. Coasta de Azur de I. SIMIONESCU.*
33. Elveția de TRAIAN G. ZAHARIA.
34. Maramureșul de GH. VORNICU.
35. Austria de I. SIMIONESCU.
36. Belgia de TRAIAN G. ZAHARIA.
37. Afganistanul de I. SIMIONESCU.
38. Anastasia Șaguna de DR. I. LUPAȘ.
39. Blajul de ALEX. LUPEANU-MELIN.*
40. Marea Neagră de DR. I. LEPSI.
41. Pe urmele lui Robinson Crusoe de I. SIMIONESCU.
42. Din Norvegia de I. CONEA.*
43. Din vremea lui Ștefan cel Mare de GEN. R. ROSETTI.*
44. Japonia de I. SIMIONESCU.

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE“

Nr.

45. **Olarul Savant** de I. SIMIONESCU.*
46. **Intr'o mănăstire din Himalaya** de MIRCEA ELIADE.*
47. **Dănilă Apostol** de N. P. SMOCHINĂ.*
48. **Govora și Călmănești** de I. SIMIONESCU.*
49. **Sgările norii New-Yorkului** de PETRU COMĂRNESCU.*
50. **Nicolae Bălcescu** de V. SASSU.*
51. **Țara visurilor împlinite** (EGIPTUL) de MIRCEA HEROVANU.*
52. **Gh. I. Donici** de GEN. R. R. ROSETTI.*
53. **A. Odobescu** de AL. TZIGARA-SAMURCAȘ.*
54. **Banatul** de PROF. D. IZVERNICEANU.*
55. **Țara Zarandului** de G. CAMBER.*

Nr.

56. **Iordache Golescu** de N. BĂNESCU*
57. **Bucureștii** de V. MIHĂILESCU.*
58. **Turismul** de AUREL PIȚU.*
59. **Abisinia** de I. SIMIONESCU.*
60. **Polonia** de I. SIMIONESCU.*
61. **Date istorice și culturale din România** de CRONICAR.*
62. **Carmen-Silva** (TEKIRGHIOI) de DR. COCA ODESEANU.*
63. **Gh. Coșbuc** de V. M. SASSU.*
64. **A. Philippide** de I. JORDAN.*
65. **N. Gane** de A. GORJIEI*
66. **Lecturi geografice.—Asia** de I. SIMIONESCU.*
67. **N. Machiavelli** de VL. BOANTĂ*
68. **Gh. Lazăr** de PAUL PAPODDOL.*

Seria D. „ȘTIINȚĂ APLICATĂ“.

Nr.

1. **Fabricarea săpunului** de A. SCHORR.
2. **Motorul Diesell** de ING. CASETTI.*
3. **Industria Parfumului** de E. SEVERIN.
- 4—5. **Aerul lichid** de ILIE MATEI.
6. **Industria Azotului** de L. CATON.
- 7—9. **Locomotiva** de ING. CASETTI.*
10. **Aeroplanul** de DR. V. ANASTASIU.
11. **Baloane și Dirijabile** de C. MIHĂLESCU.
12. **Betonul Armat** de ING. N. GANEA.
13. **Gări și trenuri** de G. ȘIADBEI.
16. **Țiparul** de VASILE ROMĂNESCU.
17. **Ce se scoate din cărbuni** de C. V. GHEORGHIU.
18. **Industria materiilor colorante** de G. A. FLOREA.
19. **Fotografia** de CAP. DR. M. ZAPAN.

Nr.

20. **Industria zahărului** de G. I. BĂBOIANU.
21. **Șase monta e de radiu** de CAP. DR. M. ZAPAN.
22. **Cinematografia** de CAP. M. ZAPAN.
23. **Automobilul de Căpăt** de AVIAȚIE M. PANTAZI.
24. **Fabricarea sticlei** de G. A. FLOREA.
25. **Gazele otrăvitoare** de CAP. DR. M. ZAPAN.*
26. **Împăierea păsărilor** de N. C. PĂNESCU.
27. **Legatul cărților** de I. CARAMĂLUȘ.*
28. **Înotul** de P. EPUREANU.*
29. **Scoaterea petelor** de VICTORIA A. VELCULESCU.*
30. **Cum navigă corăbii** de SPARDECK.*
31. **Pianorul** de ING. G. LIPOVAN.*

RĂSPÂNDIȚI

„CUNOȘTINȚE FOLOSITOARE“

E cea mai trebuitoare bibliotecă. Unică prin varietatea cuprinsului, prin ieftinătate, este la îndemâna oricui. S'a dovedit o adevărată enciclopedie. Aduce foloase specialistului, dându-i noțiuni clare din alte domenii; procură cunoștințe folositoare celui care nu se restrânge numai la cartea de școală. Biblioteca se adresează tuturor, la ori ce vârstă, căci e instructivă, educativă și practică.